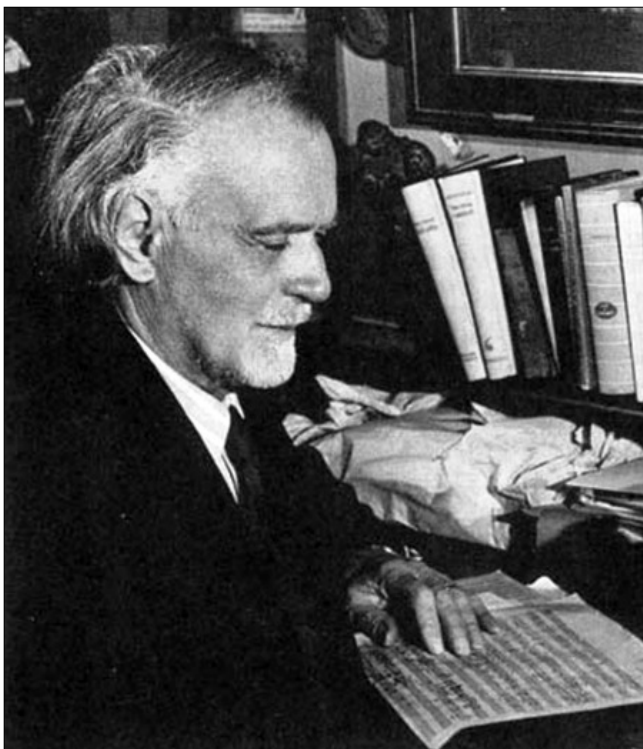

Kodály Zoltán (1882-1967)

Amennyiben csak azt tudná róla az ember, hogy annak a hat személynek az egyike, aki háromszor is megkapta a legnagyobb magyarországi művészi elismerést, a Kossuth-díjat (ő az egyetlen, aki kétszer kapta meg annak „Nagydíj” fokozatát), s azt, hogy már a II. világháború előtt is neki ítelték a Corvin-koszorút – sejtheti, hogy kiemelkedő alkotó volt.

Arról az értelmiségiről, aki nem félt nemet mondani Rákosi Mátyásnak, visszautasítva egy új, korszerűbb magyar himnusz megkomponálására adott utasítását (s egy másik beszélgetésükön pedig legendásan szokatlan szemtelenséggel válaszolt egy fenyegetésére: „én is sok rosszat hallok magáról”) – feltétlenül elhiszi, hogy emberként sem lehetett akárki. Aki tüntetőleg elment felköszönteni a miniszterelnökségből és pártjából is kitzsított Nagy Imrét a születésnapján; aki ülve mert maradni a szovjet himnusz alatt egy 1957-es ünnepségen, s szót emelt a letartóztatottakért, az 1956-os tevékenységük miatt elítéltekért – az polgárként és humanistaként is példát adott.

Kodály Zoltán tetteire és szavára valóban nemzedékek figyeltek. A nacionalizmus idején a szomszéd népek és nemzetiségeink kultúrájának egyik szószólója, fasizálódás, majd a túlhajszolt „szovjet-majmolás” idején buzgó nemzeti értékmentő volt. Az 1960-as években is gyakran figyelmeztetett: „értéktelen az a magyarság, amely nem európai, és számunkra értéktelen az európaiság, ha nem magyar is egyszersmind. [...] Minél több közünk van az európai kultúrához, annál nagyobbra nő a magunké is.”

1882. december 26-án született Kecskeméten. Milyen idős korban a legjobb elkezdni a zenetanulást? – kérdezték tőle egy interjúban. *Kilenc hónappal a születés előtt. És ez nem tréfa* – mondta. *Biztos vagyok benne, hogy nem jutottam volna annyira a zenében, amennyire*

jutottam, ha apám, kilenc hónappal születésem előtt, nem játszott volna rendszeresen vonósnégyeseket kecskeméti otthonában. Ezeket anyám is naponta hallotta – egészítette ki a feleletét.

Édesapja, Kodály Frigyes vasúti tiszt volt, s ebből adódóan többször is költözésre kényszerült a családjával. Egy rövid ideig Szobon éltek. Zoltán mindössze két éves, amikor Galántára, s kevesebb mint tíz, amikor Nagyszombatra költöznek, hogy apja átvegye a helyi állomásfőnökség irányítását. A vasúti tárcsa mellett a hegedűvonó is jól járt a kezében, több egykorú ismerője megemlíti, hogy nagyszerűen játszott a hangszerén. Zoltán édesanyja, Jalovetzky Paulina – aki egy lengyel származású vendéglős lánya volt – zongorán és énekkel kísérte a játékát. A hangszer- és zeneismeretet (a zenei anyanyelvet) jószerével a beszéddel együtt tanulhatta meg. „A Galántán töltött idő gyermekkorom legszebb hét esztendeje volt” – hangsúlyozta visszaemlékezéseiben. Ez a Nagyszombattól és Nyitrától nagyjából egyforma, Pozsonytól valamivel nagyobb távolságra fekvő település három kultúrkinccset őrzött: a magyar mellett a – lakossága mintegy 10-10%-át adó – németekét és szlovákokét is. Tánccseményben, dalélményben, elevenen élő népszokások látványában bővelkedett az a hét esztendő. A helyi cigányok muzsikája is gyakran szórakoztatta.

Egyik életrajzírója, Bartkó Júlia megemlíti: „Galántán jó muzikus cigányok voltak. Az újat – szerencsére – nem nagyon tudták, a lassú közlekedés lassan hozta hozzájuk a városi selejtet. Szívesebben húzták a múlt dalait, a verbunkosokat, férfiasan rátarti táncokat, fergeg csárdásokat. Kodály a kor előítéleteivel ellentétben jóba volt a cigánygyerekekkel. Némi tisztelettel nézett fel ösztönös hangszertudásukra, villámgyors felfogóképességükre.” Ezt igazán megbecsülhette, hiszen maga is a saját erejéből tanulta a hangszeres zenét. Hegedűre édesapja, zongorára anyukája tanította. A brácsázás és gordonkázás alapjait, alighanem pont a zeneka-

ri utánpótlásra fogott cigány pajtásaitól sajátíthatta el, majd gimnazistaként tankönyvekből bővítette. Nagyszombaton (Pázmány Péter egyetemvárosában) az érseki főgimnázium tanulója, zene- és énekkarának tagja volt. Ennek feltétlenül fontos szerepe van abban, amit később így foglalt össze: „Egyre közelebb kerültem a kórusmuzsikához, mint az egyetlen olyan zenéhez, mely az abban képzetlen tömegeket a művészi muzsikához vezetheti”.

Zenekari, kamarazenei sikerei a zeneszerzésre is felbátorították. 1897-1899, tizenöt-tizenhét éves korában már komoly szerzeményekkel – a *D-moll nyitánnyal*, az *Esz-dúr trióval* – is büszkélkedhetett.

Szülei pedagóguspályára küldték (magyar-német szakos tanárnak készült a budapesti egyetemen), de beleegyeztek, hogy ezzel párhuzamosan – ha felveszik – a Zeneakadémia növendéke is lehet. Persze, hogy felvették! Nem a hangszeres zene, hanem a zeneszerző tanszakot választotta magának. Annak a német nyelvű oktatónak, Koessler Jánosnak lett a tanítványa, aki Weiner Leót, Dohnányi Ernőt, s későbbi szívbéli jó barátját, Bartókot is tanította. Bartókhhoz hasonlóan, ő is az új utakat kereste, szembefordult a kor ünnepezt zenei irányzataival. Nem volt olyan forradalmár, mint Bartók. Egy ideig még azon igyekezett, hogy Koesslernek és önmagának egyaránt elfogadható zeneműveket komponáljon, megelégedett a lehetőségek folyamatos tágitásával, de ő is egyre messzebbre tekintett.

1904-ben megkapta zeneszerzői diplomáját, 1905-ben pedig tanárrá avatták. Egy évvel később már doktori címét is megszerezte. Témaválasztása jól jelzi, hogy bölcsészettudományi munkásságát már akkor is a zene szolgálatába állította, hiszen az irodalom és a zene határvidékét pásztázta, amikor „*A magyar népdal strófászerkezete*” címmel írta, s védte meg disszertációját. A doktori értekezéséhez szük-

Bartók és Kodály

séges alapanyagot Felvidéken, Mátyusföldön és a Dél-Alföldön, Szegeden gyűjtötte. Ez a tudatos folklórmunka sodorta össze végérvényesen Bartók Bélával, s tette őket – *Illyés* szavaival élve – példamutató nagy ikerpárrá. 1906-ban közösen adtak ki tíz-tíz zongora kísérettel ellátott népdalt, s a későbbiekben együtt dolgozták ki az *Új egyetemes népdalgyűjtemény* tervezetét is. Az év októberében az Operaház zenekara mutatta be a diplomamunkáját (*Nyári este* című szimfonikus művét).

1907-től zeneelméletet, 1908-tól zeneszerzést tanított a Zeneakadémián. Közben folytatta a népzene gyűjtést és feldolgozását is. Az I. világháború kitöréséig Magyarország több vármegyéjében, Erdélyben a székelyek, valamint a bukovinai csángók között és a Felvidéken járta fonográfjával és jegyzettömbjeivel a tájat és a falvakat. Komolyzenei alkotásai ebben az időben már határozottan szembefordultak a német zenei irányzatokkal. A modern, leginkább *Debussy* által jelzett franciás könnyedséghez, világos és szabatos zenei fogalmazáshoz fordult.

Műveit idehaza, de külföldön is egyre többször játszották. *I. vonósnyegyest* és *Gordonka-zongora-szonátáját* 1910-ben Zürichben, 1912-ben Párizsban, 1913-ban Londonban, 1915-ben öt amerikai városban is sikerrel mutatták be. Zeneelméleti és zenekritikai ismeretterjesztést is folytatott: a Nyugatban, az *Ethnographiában*, a *Zenei Szemlében* és a *Pesti Naplóban* publikált.

Munka közben a fonográfjal

Hegedű-gordonka *Szonátája* (1914), gordonka *Szó-lószonátája* (1915) mellett igyekezett legalább utólag megteremteni, amit a nemzet korábbi évszázadaiban elmulasztott: a mives szövegre, zongorakísérettel előadható műdalt. A *Megkésett melódiák* más költő-óriásokéi mellett *Balassi*, *Csokonai*, *Berzsenyi*, *Kölcsey*, és *Himfy* sorait erősítette, formálta zenei élménnyé. Ezeket azonban csak a háború után mutatták be.

1919 elején a Zeneakadémia igazgatójává nevezték ki. A tanácsköztársaság idején a zenei direktórium tagja volt. (Fantasztikus névsor: Bartók, Kodály, Reinitz Béla és Dohnányi Ernő!) Erős eltökéltségük volt a magyar zeneművészet, a zenei élet, a zene- és énekkutatás megújítására, valamint a zene mindenki számára elérhetővé tételére. A „*Legyen a zene mindenké!*” kodályi jelmondata is ekkor körvonalazódott először. Ugyan ők csak a művészetpolitikára koncentráltak, a tanácsköztársaság azonban proletárdiktatúra volt, így bukása minden művészeti hívét is diszkreditálta. (*Babits*, *Móricz*, *Móra*, *Tóth Árpád*, de Kodályék is hosszú időre méltatlan és igaztalan támadásoknak voltak kitéve.)

Kodályt (Dohnányihoz hasonlóan) leváltották zeneakadémiai vezetői tisztségéből és tanárként is kényszerszabadságra küldték. Ismét a népdalgyűjtés lett a menedéke. Ebben az időszakban adták ki Bartókkal az *Erdélyi magyarság* című székely dalválogatást.

Nagy visszhangot kiváltó művel került vissza a hivatalos zenei életbe. Az Óbuda, Buda és Pest egyesülésének félszáz éves jubileumára komponált *Psalmus Hungaricus*a, 1923-ban óriási, a sajtóban is hosszan ünnepelt siker, amely után ismét taníthatott a Zeneakadémián. Külföldön is felfigyeltek e művére: Svájcban, Német- és Olaszországban, Nagy-Britanniában, valamint Hollandiában, majd az Egyesült Államokban adták elő. (Bartók népszerűsítő közreműködésével Nyugat-Európában több zongora- és zenekari darabja is pódiumra került.)

1923 és 1929 között rendszeresen tartott szerzői esteket, ahol új dalait, kórusműveit ismerhette meg a közönség. Különösen felfigyeltek az első két, fiúkórusra írt feldolgozására: a *Túrót eszik a cigányra* és *Villő-re*.

1926-ban a magyar népdalkultúra Kodály segítségével bevette, meghódította a Magyar Királyi Operaház színpadát is. *Háry János* című dalszínműve *Garay* János elbeszélő költeményét (*Az obsitos*) álmódta és értelmezte át. A Kodály által írt zenében a feldolgozott magyar népdalok és a verbunkos muzsika egyenrangú társa a többi zenei elemnek. Nem véletlen, hogy olyannyira meghódította a magyar szíveket. (A *Háry-szvit* pedig Barcelonától Párizsig és a világvevő rádiók jóvoltából ugyanezt tette mindenki, aki csak a hallgatója lett.)

A trianoni trauma különösen fogékonyra tette az elcsatolt területek iránti sóvárgásra az embereket s ez ösztönzőleg hatott az ilyen helyekről származó kulturális értékek befogadására is. A két zenekari mű: a zongorára is átírt *Marosszéki táncok* (1930), il-

letve a *Galántai táncok* (1933), valamint a *Székely fonó* című daljáték (1932), sikere azonban nemcsak ebből adódott. Ha ez lett volna egyedüli érdemük, s nincs mögöttük kirobbanó művészi teljesítmény, aligha söpört volna olyan viharirammal végig a világ koncerttermein, mint ahogyan tette: New York, Drezda, London, Cincinnati, Chicago közönsége rajongott értük.

Ezután külföldi megrendelésekkel is megkeresték. A Chicagói Filharmonikusok ötven éves jubileumi hangversenyükhöz kértek tőle darabot, s 1934-ben meg is tartják a *Concerto* ősbemutatóját. Az amsterdami Concertgebouw felkérésére a *Felszállott a páva* című népdalfeldolgozás zenekari átíratát (variációk egy magyar népdalra) készítette el (1938-1939). Az 1936-ban bemutatott *Budavári Te Deum*át a londoni rádió is műsorára tűzte.

A fasizmus térnyerése idején többször is felemelte a szavát. 1938-ban a harminchárom igaz ember egyike volt, aki a Pesti Napló hasábjain nevét adva, egzisztenciáját sem féltve, tiltakozott a zsidótörvények ellen. 1940-ben a Norvégia német megszállása feletti döbbenet hatására zenésítette meg Weöres Sándor versét, a *Norvég leányokat*. Petőfi-kórusai (a *Csatadal*, a *Rabházának fiai*, az *Isten csodája*) ahogy egyik kései méltatója fogalmazta meg „*a magyar kulturális és nemzeti függetlenség eszméjét hirdették egy olyan korban, amely egyre inkább kiszolgáltatotta magát az elnyomó német hatalmaknak*”.

A II. világháborút itthon élte végig. 1943-ban a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta. 1945-ben a nem kis kockázatot jelentő zsidómentésben is részt vett, miközben 1944 decemberétől 1945. február első napjaiig maga is bujkálni kényszerült. A Próféta utcai irgalmas zárda pincéjében vészelték át feleségével a budapesti ostromot. Ott írta meg azt a *Missa brevist*, ami a főváros első zenei bemutatója volt, miközben Budán még javában dörögtek a fegyverek. (1945. február 11-én az Operaház alsó ruhatárában volt az ősbemutató.)

1946-1949-ig a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt, de a Magyar Művészeti Tanács és egy ideig a Zeneművészek Szabad Szervezetének elnökeként is dolgozott. Nemzetgyűlési képviselővé választották, s kinevezték a Zeneművészeti Főiskola igazgatósági tanácsa elnökévé is. 1951-től a frissen alakult Zenetudományi Bizottság elnöke volt. 1960-ban a híres oxfordi egyetem, 1964-ben a berlini Humboldt Egyetem avatta díszdoktorává. A Nemzetközi Népzenei Tanács elnökévé, a Nemzetközi Zenepedagógiai Társulat díszelnökévé választották.

A háború után korszakában érdeklődése főképp a kórusművészet – benne az egyházi kórusművek – felé irányult. 1948-ban egy zsidó liturgikus dallam és héber szöveg felhasználásával írt *Adoration* (ké-sőbb: *Naphimnusz*) és az *50. genfi zsoltár*, az 1951-ben írt *114. genfi zsoltár*, az 1965-ös dalmű: az *Epithaphium Joannis Hunyadi*, valamint a 1966-os datálású két, orgonakíséretes kórusmű: a *Laudes organi* és a *Magyar mise* jelezték még apadatlan alkotói erejét.

Már a háború előtt is sokat foglalkozott a zenei neveléssel: felszólt a magyar karének és az óvodai zeneoktatás ügyében is. Az iskolai énekoktatás fejlesztése érdekében több segédkönyvet is kiadott. Éneklő Ifjúság elnevezésű kórusmozgalmat indított. Az 1950-es, 60-as években folytatta és kiteljesítette zenepedagógiai munkásságát. Ének- és szolfézsoktatást szolgáló kiadványok sorát adta közre, tudományos népdalgyűjtemények, köztük Arany János népdalgyűjteménye és a Magyar Népzene Tára megjelenésénél bábáskodott. Az általa kidolgozott, relatív szolmizációra – az azóta világszerte alkalmazott, róla elnevezett módszerre – építve, 120 magyar általános iskolában vezették be az elvei szerinti mindennapos énekoktatást.

A „fordulat éve”, 1947 után megint küldetésének érezte a magyarságtudat erősítését. 1948-ban a Balázs Béla szövegkönyvére írt, a kuruc szabadságharcot s a híres cigányprímást, Czinka Pannát felidéző daljátéka (Czinka Panna balladája) igen csendes bukást hozott. Már nem volt fül, vagy mersz a sajátjait eláruló Ocskay brigadéros s az őt addig magasztos hősként bálványozó közösség, s szerelmes cigány lány történetéből bármit kihallani. (Az operairódalom számos darabja bukott meg csúfosan az első bemutatón, de a többszöri másorra tűzés, egy új rendezés, új szövegkönyv, az egyes részletek sorozatos zenekari előadása, mindig helyrebillentették az értékrendet. Ebben az esetben azonban mindezek elmaradtak, a Czinka Pannát leparancsolták a színről. Dalait nem játszo-

ták, így a mű feledésbe ment. A korabeli fanyalgó műítészek – a már megrendelésre dolgozó pártos kritika – megállapításai nem biztos, hogy feltétlenül igazak.) Kodály 1955 decemberében másorra tűzött, a horvát származású magyar szabadsághős ihlette kantátája (a Zrínyi szózata) bemutatója a Zeneakadémián viszont már zajos sikert aratott. A költő-hadvezér Zrínyi Miklós, Az török áfium ellen való orvossága számos időszerű áthallást sugallt, amit Kodály vokális zenéje alaposan hangsúlyozott is. Ha az előbbi egy úgynevezett „ott és akkor bukás”, ez egy igazi „ott és akkor siker” volt. Mindkét mű megérné a leporolást és az újbóli zenei megmértetést.

Kodály életútjának mérlegét megvonva, Pándi Marianne külön kiemeli a magyar nyelv érdekében tett zeneszerzői törekvését: „Megteremtette a magyar prozódia tudományát és gyakorlatát, amellyel lehetővé vált magyar szövegek olyan megzenésítése, hogy a szavak lejtése ne torzuljon el, hangsúlyainak nyomatékát a zene is megőrizze, és így az énekelt szó értelmét a zene – első ízben – híven fejezze ki. Ezt a sajátos – és jellegzetes magyar – deklamációt nem egy hangszeres művében is alkalmazta”. (Kevesen tudják, szükséges hát az emlékeztetés: a rádió híres Édes Anyanyelvünk című nyelvvédő nyelvapoló műsorát is az ő kezdeményezésére indították el.)

A Magyar Életrajzi Lexikon Kodályról szóló cikke nem fukarkodik az elismeréssel: „külön ki kell emelni kórusművészetét, amely a XX. századi zene történetében egyedülálló, korszakos jelentőségű. A reneszánsz vokálpolyfónia mesterei óta nem volt zeneszerző, aki hasonló súlylyal és színvonalon kezelte volna az énekkart. Fáradozásai a magyar zenei műveltség felvirágoztatásáért felmérhetetlen értékűek. Sikraszállt az iskolai énekoktatás megújításáért, pedagógiai jellegű műveivel és írásaival egy műveltebb, tartalmasabb muzsikugeneráció felnevelésén munkálkodott, fáradhatatlanul küzdött a helyes magyar nyelv és általában a nemzeti tradíciók megőrzéséért. Mint tudós módszeresen gyűjtötte, feldolgozta és rendszerezte a magyar népdalokat és a népi zenekultúra egyéb elemeit, tudományos tevékenységével az összehasonlító népzene-tudomány nemzetközileg elismert, úttörő jelentőségű képviselője lett”.

Tanítványai és barátai körében

Negyven éve, 1967. március 6-án, 85. életében, Budapesten hunyt el. Decemberben születésének 125. évfordulóját ünnepeljük

Hegedűs Sándor